

Kertes tanyák

FÜR LAJOS KÖNYVÉRŐL

Honfoglalásainkkal mindig bajban vagyunk. Örök témája marad őstörténelmünknek, hogyan váltunk ki obi ugorságunkból, melyik steppén ütöttük föl sátrainkat, és meddig maradtunk ott, kikkel találkoztunk, kikkel verekedtünk, és mikor szorítottak odébb bennünket. Sok hazánk volt, mindről keveset tudunk. Bejövetelünkről, Álmos és Árpád nevével jelzett időszakunkról is hámozzák a ködöt történéseink még mindig, és föltehetően jó sokáig. Falvaink, városaink keletkezése is homályba vész — egy-egy honfoglalás mindegyik —, mert elődeink elfelejtették leírni tetteiket. Csodálkozhatunk-e rajta, hogy a tanyai honfoglalókról is alig tudunk valamit? Királyokról, udvarházakról beszélnek korai és kései krónikáink, a föld népéről, aki nélkül egyetlen honfoglalás sem történhetett meg, adóívek adatainak hánytorgatásából sejthetünk legtöbbet. Csontsovány források ezek.

Tanyavilágunk keletkezésének idejét és módozatait úgy kutatják tanyatörténéseink, mint a csillagászok egy-egy bolygó kialakulását. Találgatjuk csak, volt-e tanya a török előtt magyar földön vagy nem volt. Egy térkép az 1700-as évekből akkora kincs nekünk, mint bibliakutatónak a holt-tengeri tekercs. Ahogy irtóztunk a halzsiros rokonságtól nyelvi testvéreink fölfedezésekor, ugyanúgy vizsgáljunk az állatistállóknban telelő, szükségszerűen állatszagú tanyai — szállási — elődeinktől. A tudomány azonban kíváncsi és szívós: összegyűjti az apró morzsákat is, és történelmet ír belőlük.

Für Lajos *Kertes tanyák a futóhomokon* címen adta közre tájtörténeti tanulmányát. Az-zal kezdi, hogy különböznek ezek a tanyák az ország többi tanyájától, mert szőlőt, gyümölcsöt és később zöldséget termeltek. Belterjesebben gazdálkodtak a homoki tanyákon, mint a feketeföldieken, iszonyatos erőbefektetéssel, utólag is bámolni való kitartással, önpusztító és magát gyarapító igyekezettel. A leghitványabb földön telepedett meg a homoki ember. Idéz-zük csak elő a néprajzosok által összegyűjtött neveket: posza-, forró-, futó-, szakajtó-, sivány-, sivatag-, szélhomok-, csilingés homok, ürgeöglesztő, sívó homok, fosóhomok — és lett belőle aranyhomok. Ekkora erőfeszítésre csak az *ínség* szoríthatja rá az emberiséget. Ké-sőbb pedig a *lehetőség* hajtja tovább.

Vita csillant elő Bálint Sándor és Juhász Antal között — utalt rá a szerző is —, hogy az indító lökést a szőlőtelepítés adta-e meg, vagy a tanya magva korábban vettetett bele a ho-mokba. Hinnünk kell, hogy tanya korábban is lehetett, de bizonyos, hogy tanyavilággá a szőlő tette. A szőlő és a gyümölcs kötötte meg a homokot, és a homokon az embert is. Máskép-pen fogalmazva: szőlővel és gyümölcscsel kötötte meg az ember a futóhomokot, de a szőlőhöz és gyümölcshöz magát is hozzákötötte. Akármennyire furcsán hangzik is, igaz: a filoxéra sza-porította legjobban a tanyát a mi vidékünkön, és az emelte föl. Amikor aratott a történelmi borvidékünkön, akkor derült ki, hogy a homoki szőlővel nem bír, mert „a homok kiöszí a szőmit”, hatalmas vállalkozások indulnak tehát a futóhomok szőlővel való betelepítésére. A szőlőhöz kapás kell, a kapásnak pedig tanya. Benne vagyunk a kapitalizálódó mezőgazda-ság közepében, amikor hatalmas méretűre duzzad a mindig elmaradottnak vélt tanyavilág.

Kötetünk szerzője, miközben példás igyekezettel sorakoztatja föl adatait, ezzel téve iga-zán nagy értékűvé munkáját, egy helyen megtorpan a következtetésben. Fölteszi a kérdést, hogy a tanyás gazdálkodás, mint a kapitalizálódó agrártermelés sajátos üzemstruktúrája, emelte-e a szőlő- és zöldségtermelést? Hozott-e újat a termelési eljárásokban? (130. lap.) Idé-zek egy teljes bekezdést a 137. lapról, mert lényegeset mond: „Az agrártermelés és a termelési struktúra változásával alakult át a termelési technika és technológia a kertkultúrákban is; az átalakulás tehát *nem annyira a tanyásodás, mint sokkal inkább az általános agrárfejlődés*

függvénye volt. Kétségtelen, hogy a sík- és dombvidék, a homoki és nem homoki, a laza és kötött talajú szőlőtermelés között mutatkoztak eltérések mind a hagyományos (évszázados), mind a korszerűbb termelési eljárások időszakában. Ám ezek nem annyira a tanyás rendszerű szőlőművelésből, hanem inkább a termelés tájanként eltérő, annak a tőkés termelési viszonyok közt fokozottan kifejlődő jellegéből fakadtak. *Nem az üzemszervezetekből (tanyás vagy nem tanyás), hanem a futóhomokos talajviszonyokból,* a termelés általános differenciálódásából és a termelési hagyományokból eredő különbségek voltak azok. Ennélfogva, ha adataink zöme kizárólag a tanyarendszerben folyó szőlőtermelésre vonatkozna is, aligha mondanánk többet, mint amit a homoki szőlőtermelésre általában érvényes forrásokból megtudhatunk.” (Kiemelés tőlem. H. D.) Hadd utaljak az általa hozott beszédes példákra, a Weber Ede által történt Helvécia-alapításra, és az Ormódy-féle mérgesi telepítésre. A nagyüzemi szőlőtelepek munkásai a környező tanyákból jöttek elő, illetve tanyák koszorúja jött létre a nagy táblák körül. Tanya nélkül akkor ezen a homokon nem lett volna nagyüzem sem. *A futóhomokos talajviszonyok* szőlővel együtt tanyát szültek, az *általános agrárfejlődés* a Duna—Tisza közén, a megkötött futóhomokon *a tanyás gazdálkodás révén* érvényesülhetett. Egyes fázisaiában löketszerűen, néhányban jó hosszúra nyúlva. Mintha tétovázna Für, hogy föltegye a babérkoszorút a tanyára vagy ne, és a végén egy levelet kicsip belőle. A kapitalizálódó mezőgazdaságnak *nem sajátosan magyar módja* a tanya, de *sajátosan homoki módja*.

Természetesen a fejlődés lassúsága is összefügg sok egyéb mellett a tanyával is. Késik a sutu (a szőlőprés), a pince és a permetező. Tobzódhat a fakórothadás, a lisztharmat, 1895-ben a termés 80 százalékát agyonveri a peronoszpóra. Rabvallató, bicskanyitogató borok készülnek. Olyan nyúlósak, hogy csak ollóval lehet inni őket, és olyan ecetesek, hogy babot lehet velük habarni, mert a szakszerű borkezelés tudománya lassan terjed. Annyira lassan, hogy beivódott a köztudatba, és ma is tartja magát itt-ott a meggyőződés, hogy igazi jó bor nem is teremhet a homokon. Tegyük hozzá egy másik igazságot is, mielőtt egyoldalúságra hajlanánk: a homok, a szőlő, a gyümölcs és a zöldség frissebb észjárásúvá csiszolta az itteni embert. Rákényszerült a piac finom váltásainak észlelésére, és a hozzá való igazodásra is.

Hézagos ismereteink folytán hajlamosak vagyunk száz éven belül is hatalmasat tévedni. Az őszibarackot például szívesen emlegetjük századunk első fele nagy találmányának. Szegedi adatra hivatkozva említi a könyv írója, hogy termesztése az 1850—70-es években lendül föl, és 1895-ben a város határában a gyümölcsfák 13,1 százaléka őszibarackot terem. Azt hiszem, nagyon igaza van a szerzőnek, amikor kétségbe vonja az adatok teljes megbízhatóságát, de pontatlanságában is érdemes összevetnünk egy másikkal: az eper (szeder) csak 11,5 százalék. Ha nem lett volna annyi barackfa, mint eper, föltehetően föltűnt volna a faszámlálóknak. A piac — a város — közelsége létfontosságú, hiszen a ma leszedett hamvas gyümölcs holnapra már szétfolyhat, és hamar fölfedezik a külföldi piacokat is. Az almát a kajszibarackot vagonszámra szállítják Kecskemétről Németországba és Olaszországba — már 1892-ben! A nagykőrösi üvegmelegyet Londonban is árulták az 1890-es években. Amikor meghallották itthon is a kinti jó hírért, akkor terjedt el hirtelen ez a fajta.

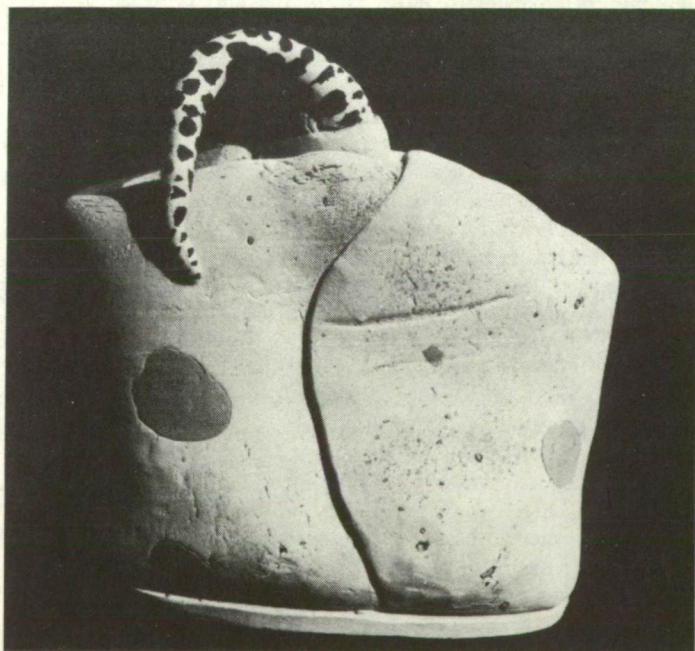
A hirtelen terjedés érvényes Ady Károly nagykőrösi megyéjére, de megint nem mondható általánosnak. A gyümölcsfajták váltása lényegesen lassúbb, mint a zöldségé, pedig ahhoz is ragaszkodnak jó sokáig. A gyümölcshöz *szemet* kell szerezni, de előtte meg kell figyelni a fa termését, kóstolni is kell, eladhatóságát is firtatni, és utána is kell négy-öt év, mire eladható termés lesz belőle. Viszont ez is észcsiszoló tényező. Szemezni nem mindenki tud, vagy nem mindenki mer. Ha közreműködőre van szükség, akkor a szellemi hajszálcsovésség törvényei szerint az ismeretek is átadódnak, színhagyomány útján is. Azt hiszem, minden faluban és minden tanyai körzetben föl lehetne kutatni azokat az embereket, akikhez személy szerint is köthető egy-egy fajta, vagy egy-egy faápolási mód. Ahogy ma is számon tartják a szatymazi Frankékat és Kamenszki Bélát, a balástyai Torontáli Jánost, a zákányszéki Okos Papp Antalt a legújabb időkből, a régieket is kiforogná még az emlékezet, ha valaki kíváncsiskodna utánuk.

A piac parancsoló törvénnyé lépett elő, de bolondságai is voltak. Úgy látszik ezek a bolondságok is hosszú életűek. Olvasom a könyvben, hogy Nagykőrösön 4 fillérért vették át az uborka kilóját a termelőtől, de mire a pesti fogyasztóhoz jutott, 40—50 fillér lett belőle. Mai zöldségkereskedelmünk nyugodtan keresheti itt az őst, bizonyos dolgok egyáltalán nem változnak az idővel.

Rokonszenves igyekezetet, pontos munkát tükröz Für Lajos könyve. Nagyon nagy kár, hogy ő is záró határnak tekinti 1945-öt, és nem folytatja kutatásait. Tanyáink talán legizgalmasabb korszaka ezután következik.

Személytelen precízsgel dolgozik a kutató, a befejezés azonban lírai vallomással is fölért. Tanyamúzeum alapítása közben találkozott össze homoki eleven tanyával, „ahol a vízvezetékes, parkettás, televíziós, könyvekkel is ellátott lakóházat s az öntözéses, gépesített, igen magas hozamú kertkultúrát kombirendszerű gépkocsi kötötte össze a piacokkal és a nagyvilággal.” Emberi tisztesség szól belőle, amikor nem áll meg a látvány egyik oldalánál, hanem megtoldja mondatait: „De látott olyanokat is, ahol szinte középkori viszonyok uralkodtak, s földhöz tapadt, kiáltóan bántó nyomorúság közepette küszködtek megélhetésükért magukra maradt öregek vagy elesett ifjabbak. S nem itt vagy ott, a határnak egyik vagy másik részén, hanem igen gyakran egymás mellett, egymás tőszomszédságában látható a jómódnak egy-egy ilyen megejtő, és a szegénységnek egy-egy szívbe markoló szigete.” (Akadémiai.)

HORVÁTH DEZSŐ

GERLE MARGIT: VÉDETT NÖVÉNY